

کتابخانه علمی

۹۴۱۱۷۷۷

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

پایان نامه جهت اخذ کارشناسی ارشد

عنوان:

تبیین احکام تروریسم از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق جزای ایران

استاد راهنما:

دکتر محمد حسین گنجی

استاد مشاور:

دکتر خسرو نشان

نگارنده:

محسن ولدی

بهمن ماه ۱۳۹۴

گواهی صحت و اصالت پایان‌نامه

عنوان پایان‌نامه: تبیین احکام تروریسم از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق جزای ایران

اینجانب محسن ولدی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی از دانشکده الهیات و معارف اسلامی از دانشگاه شهید چمران اهواز به شماره ۹۲۱۱۷۱۴ تحت راهنمایی دکتر محمدحسین گنجی و مشاور دکتر خسرو نشان گواهی می‌دهم که:

۱- تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه حاصل مطالعات علمی و عملی شخص اینجانب بوده و صحت و اصالت تمام مطالب مندرج در آن را تایید می‌کنم.

۲- در صورت استفاده از آثار دیگران، مشخصات کامل آن‌ها را در منابع ذکر نموده‌ام.

۳- تاکنون مطالب درج شده در این پایان‌نامه، توسط اینجانب یا شخص دیگری به منظور اخذ هر نوع مدرک یا امتیازی به هیچ مرجعی تسلیم نشده و بعد از این نیز نخواهد شد.

۴- در تدوین متن پایان‌نامه، شیوه‌نامه مصوب دانشکده را رعایت نموده‌ام.

۵- کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و مقالات مستخرج از آن، ذیل نام دانشگاه شهید چمران اهواز (Shahid Chamran University of Ahvaz) به چاپ خواهد رسید.

۶- حقوق معنوی تمامی افرادی که در این پایان‌نامه تاثیرگذار بوده‌اند (اساتید راهنما و مشاور) در مقالات مستخرج از آن رعایت خواهد شد.

۷- در صورت استفاده از موجودات زنده یا بافت‌های آن‌ها، کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مندرج در منشور موازین و اصول اخلاق پژوهش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رعایت شده است.

۸- در کلیه مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی و یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاقی انسانی رعایت شده است.

در صورت اثبات تخلف از مندرجات فوق، مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص حقیقی و حقوقی و مراجع ذیصلاح بر عهده اینجانب بوده و دانشگاه شهید چمران هیچ مسئولیتی بر عهده نخواهد داشت. همچنین در صورت تضییع حقوق و منافع دانشگاه، حق پیگیری موضوع در مراجع ذیصلاح و اعمال قوانین مربوطه برای دانشگاه شهید چمران در حال و آینده محفوظ بوده و اینجانب مسئول پرداخت کلیه خسارات وارده خواهم بود.

۱۳۹۴/۱۱/۰۳

محسن ولدی

مالکیت نتایج و حق نشر

کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به غیر نیست. استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نیست.

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که اولین معلمانم بوده اند؛

و به تمام معلمان عزیزم،

و

خواهر کوچکم که یار و هم سفر خطه های تلخ و شیرین

مسرپرچی و خم زندگی ام بوده و هست؛

و آرزوی سلامتی روز افزون برای ایشان از خداوند منان خواستارم.

تشکر و قدردانی

بر خود فرض می‌دانم از اساتید راهنمای ارجمندم جناب آقای دکتر محمد حسین کنجی

که با صبر و حوصله و رهنمودهای ارزنده‌شان،

مراد انجام و غنا بخشی به این مطالعه یاری نمودند

کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم.

همچنین از اساتید مشاورم جناب آقای دکتر خسرو نشان که زحمت مشاوره

این پایان نامه را بر عهده داشتند، کمال تشکر را دارم.

و در پایان نیز جا دارد

از دانشجویان و عزیزانی که در انجام این پژوهش مرا یاری دادند، کمال تشکر را بنمایم.

نام: محسن	نام خانوادگی: ولدی	شماره دانشجویی: ۹۲۱۱۷۱۴
عنوان پایان نامه: تبیین احکام تروریسم از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق اجزای ایران		
استاد راهنما: دکتر محمدحسین گنجی		
استاد مشاور: دکتر خسرو نشان		
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی	گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی
دانشگاه: شهید چمران اهواز	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۴/۱۱/۰۳	تعداد صفحات: ۱۴۱	
کلیدواژه‌ها: اقدامات تروریستی، خشونت، محاربه، جهاد، عملیات استشهادی، افساد فی الارض		
<p>همزمان با شروع قرن بیست و یکم همراه با تمام تحولات و تغییرات در سطح دنیا، جهان به صورت بسیار گسترده‌ای وارد بحران جدید قرن، یعنی ترور و تروریسم شد؛ با توجه به گسترش این بحران نظریات مختلف درباره پشتوانه فکری و ایدئولوژیکی این پدیده جز مهمترین مباحث روز قرار گرفت. مسلمانان و فقهای اسلام نیز به همین دلیل برای اعلام دیدگاه فقه اسلامی درباره اقدامات تروریستی، شروع به بررسی و تحقیق در این موضوع کردند تا عنوانی را در فقه پیدا کنند که با موضوع تروریسم مطابقت داشته باشد، و با اعلام دیدگاه اسلام نسبت به این نوع اقدامات، دین مبین اسلام را از اتهام خشونت و تروریسم مبرا سازند. عناوینی مانند فتک، محاربه، افساد فی الارض، ارهاب و بغی عناوینی هستند که هر کدام به نحوی برخی از مصداق‌های اقدامات تروریستی را دربرگرفته‌اند و می‌توان احکام اقدامات تروریستی را از این عناوین به دست آورد. از طرف دیگر رسانه‌های غربی پس از حوادث یازدهم سپتامبر هجمه‌های تبلیغاتی وسیعی را علیه تعالیم اسلام به راه انداختند و اعتقاد داشتند که دین اسلام با توجه به داشتن احکامی مانند جهاد و عملیات استشهادی بستر را برای انجام اقدامات تروریستی فراهم کرده است. به همین دلیل مبانی و دلایل فقیهان درباره جواز جهاد و عملیات استشهادی مورد بررسی قرار گرفته و سپس به بررسی تفاوت آنها با اقدامات تروریستی پرداخته شده است.</p>		

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات طرح و واژه شناسی.....	۳
گفتار اول: کلیات طرح.....	۴
۱-۱ بیان مساله.....	۴
۱-۲ سوالات تحقیق.....	۵
۱-۳ فرضیه های تحقیق.....	۵
۱-۴ اهداف تحقیق.....	۶
۱-۴-۱ اهداف اصلی.....	۶
۱-۴-۲ اهداف فرعی.....	۶
۱-۵ پیشینه تحقیق.....	۶
۱-۶ روش تحقیق.....	۷
گفتار دوم: واژه شناسی.....	۷
۱-۲ تعریف تروریسم.....	۷
۱-۲-۱ تروریسم در لغت.....	۷
۱-۲-۲ تروریسم در اصطلاح.....	۸
۲-۲ ترور در ادبیات عربی.....	۱۲
۱-۲-۲ فتک.....	۱۲
۲-۲-۲ ارهاب.....	۱۲
۳-۲-۲ اغتیل.....	۱۳
۲-۳ ترور در فرهنگ علوم سیاسی.....	۱۳
فصل دوم: تاریخچه تروریسم در اسلام و جهان.....	۱۸
گفتار اول: ترور و خشونت.....	۱۹
۱-۲ ترور و خشونت.....	۱۹
۱-۱-۲ تعریف خشونت.....	۱۹
۲-۱-۲ انواع خشونت.....	۲۰

- ۲۰..... جایگاه خشونت در اسلام ۳-۱-۲
- ۲۳..... گفتار دوم: گروه‌های انحرافی در اسلام ۳-۱-۲
- ۲۳..... گروه‌های انحرافی در اسلام ۱-۲-۲
- ۲۴..... گروه خوارج ۱-۱-۲-۲
- ۲۹..... ابن تیمیه ۲-۱-۲-۲
- ۳۱..... محمد بن عبدالوهاب ۳-۱-۲-۲
- ۳۵..... گفتار سوم: تاریخچه تروریسم در ایران و جهان ۳-۱-۲
- ۳۵..... تاریخچه تروریسم در ایران ۱-۳-۲
- ۳۵..... قبل از مشروطه ۱-۱-۳-۲
- ۳۶..... بعد از مشروطه ۲-۱-۳-۲
- ۳۷..... قبل از انقلاب اسلامی ۳-۱-۳-۲
- ۳۸..... بعد از انقلاب اسلامی ۴-۱-۳-۲
- ۳۸..... تاریخچه تروریسم در جهان ۲-۳-۲
- ۳۸..... تروریسم در عصر باستان ۱-۲-۳-۲
- ۳۹..... تروریسم در قرون وسطی ۲-۲-۳-۲
- ۴۰..... تروریسم در دوران نو ۳-۲-۳-۲
- ۴۰..... گفتار چهارم: اهداف و عوامل تروریسم ۳-۱-۲
- ۴۰..... اهداف تروریسم ۱-۴-۲
- ۴۰..... تغییر رژیم ۱-۱-۴-۲
- ۴۱..... تغییر قلمرو ۲-۱-۴-۲
- ۴۱..... تغییر سیاست ۳-۱-۴-۲
- ۴۱..... کنترل اجتماعی ۴-۱-۴-۲
- ۴۱..... حفظ وضعیت موجود ۵-۱-۴-۲
- ۴۲..... گفتار پنجم: ریشه‌ها یا عوامل تروریسم ۳-۱-۲
- ۴۲..... فقر و محرومیت ۱-۵-۲
- ۴۲..... ایدئولوژی و مذهب ۲-۵-۲

۴۳	..... تنش‌های قومی ناسیونالیستی
۴۳	..... ۴-۵-۲ نئورادیکالیسم
۴۳	..... ۵-۵-۲ بی قانونی و آشفتگی
۴۳	..... ۶-۵-۲ رسانه‌های گروهی
۴۵	..... فصل سوم: تبیین احکام تروریسم در فقه اسلامی
۴۶	..... گفتار اول: تروریسم در قرآن
۴۶	..... ۱-۳ تروریسم در قرآن
۴۶	..... ۱-۱-۳ ارهاب
۵۰	..... ۲-۱-۳ بغی
۵۲	..... ۳-۱-۳ قتل و قتال
۵۳	..... ۴-۱-۳ فساد و مفسد
۵۴	..... ۵-۱-۳ تعدی
۵۵	..... ۶-۱-۳ محاربه
۵۵	..... ۱-۶-۱-۳ محاربه در لغت
۵۶	..... ۲-۶-۱-۳ محاربه در فقه اسلامی
۵۸	..... ۳-۶-۱-۳ حرب و محاربه در قرآن
۶۰	..... ۴-۶-۱-۳ شان نزول آیه
۶۱	..... ۵-۶-۱-۳ محاربه در حقوق کیفری ایران
۶۲	..... ۶-۶-۱-۳ مقایسه مولفه‌های ترور با محاربه
۶۲	..... ۱-۶-۶-۱-۳ موارد اشتراک
۶۲	..... ۲-۶-۶-۱-۳ موارد اختلاف
۶۳	..... ۷-۶-۱-۳ مقایسه تروریسم با محاربه
۶۳	..... ۱-۷-۶-۱-۳ رفتار مجرمانه
۶۳	..... ۲-۷-۶-۱-۳ مرتکب جرم
۶۴	..... ۳-۷-۶-۱-۳ موضوع جرم
۶۵	..... ۴-۷-۶-۱-۳ رکن روانی جرم

- ۳-۱-۶-۵ انگیزه جرم ۶۵
- ۳-۱-۶-۸ بررسی نسبت محاربه و تروریسم ۶۷
- گفتار دوم : تروریسم در روایات ۶۸
- ۳-۲-۱ فتک ۶۸
- ۳-۲-۲ غیله ۷۱
- گفتار سوم : سیره پیامبر گرامی اسلام (ص) ۷۳
- ۳-۳-۱ سیره پیامبر گرامی اسلام (ص) ۷۳
- گفتار چهارم : سیره ائمه اطهار (علیهم السلام) ۷۵
- ۳-۴-۱ سیره ائمه اطهار (علیهم السلام) ۷۵
- گفتار پنجم : تروریسم در کلام فقها ۷۶
- گفتار ششم : نمونه هایی از نفی ترور در اسلام ۷۷
- ۳-۱-۶-۱ روایت عمار ۷۷
- ۳-۱-۶-۲ عدم صدور حکم علی منصور توسط امام خمینی ۷۷
- ۳-۱-۶-۳ علت صدور حکم سلمان رشدی ۷۸
- ۳-۱-۶-۴ مراجع معاصر ۷۹
- فصل چهارم: جهاد و تروریسم ۸۲
- گفتار اول : جهاد و تروریسم ۸۳
- ۴-۱-۱ تعریف جهاد ۸۳
- ۴-۱-۲ علت تشریح حکم جهاد در اسلام ۸۳
- ۴-۱-۳ انواع جهاد ۸۴
- ۴-۱-۳-۱ جهاد ابتدایی ۸۴
- ۴-۱-۳-۲ جهاد دفاعی ۸۵
- ۴-۱-۴ وجوب و تحریم جهاد دفاعی ۸۵
- ۴-۱-۵ جایگاه جهاد در فقه اهل سنت ۸۹
- ۴-۱-۶ هدف جهاد ۹۰
- ۴-۱-۷ وجه امتیاز جهاد در اسلام ۹۰

۹۲	۸-۱-۴ سیره فقها در دفاع از سرزمین اسلامی
۹۳	۹-۱-۴ نسبت جهاد و تروریسم
۹۵	۱-۲-۴ گفتار دوم: بررسی عملیات شهادت طلبانه و عملیات امنحاری
۹۵	۱-۱-۲-۴ عملیات انتحاری
۹۶	۲-۱-۲-۴ عملیات شهادت طلبانه
۹۷	۱-۲-۱-۲-۴ ادله مشروعیت عملیات شهادت طلبانه
۹۷	۲-۲-۱-۲-۴ آیات قرآن
۱۰۰	۳-۲-۱-۲-۴ روایات
۱۰۱	۴-۲-۱-۲-۴ سیره پیامبر و اولیای الهی (علیهم السلام)
۱۰۲	۵-۲-۱-۲-۴ موارد جواز عملیات استشهادی
۱۰۸	فصل پنجم: تروریسم از دیدگاه حقوق اسلامی
۱۰۹	گفتار اول: تروریسم در حقوق داخلی
۱۰۹	۱-۱-۵ تروریسم در حقوق داخلی
۱۱۱	گفتار دوم: دیدگاه حقوق و تعالیم اسلامی درباره تروریسم بین الملل
۱۱۱	۱-۲-۵ مبحث معاهدات (قراردادها)
۱۱۱	۱-۱-۲-۵ اعتبار معاهدات بین المللی از دیدگاه اسلام
۱۱۲	۲-۱-۲-۵ معاهدات بین المللی مقابله با تروریسم
۱۱۳	۳-۱-۲-۵ کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی برای مقابله با تروریسم بین الملل
۱۱۵	گفتار سوم: حقوق بشر، حقوق جنگ، مساله مبارزات آزادی بخش
۱۱۵	۱-۳-۵ مساله رعایت حقوق بشر
۱۱۷	۲-۳-۵ حقوق جنگ
۱۲۰	۳-۳-۵ مبارزات آزادی بخش
۱۲۱	۴-۳-۵ سایر مباحث
۱۲۵	نتیجه گیری
۱۲۷	پیشنهادهات
۱۲۹	منابع

مقدمه

تروریسم یکی از مسائل مهمی است که اکنون در میان جوامع مختلف و اندیشمندان درباره آن زیاد سخن گفته می‌شود چرا که در قرن بیست و یکم این پدیده بسیار گسترش یافته است. می‌توان گفت که مفهوم ترور هم‌زمان با تشکیل حکومت و دولت در تاریخ بوجود آمده است، اما روش انجام دادن اقدامات تروریستی در طول تاریخ تغییر پیدا کرده است. اقدامات تروریستی که در زمان قدیم انجام می‌شد، بیشتر با اهداف و انگیزه‌های فردی بوده است؛ بدین معنا که فرد برای رسیدن به اهدافش که اغلب کسب قدرت یا انتقام یا دیگر اهداف شخصی بود، دست به ترور می‌زد. اما از زمانی که دولت-ملت‌ها در اروپا بوجود آمدند، یعنی از قرن شانزدهم به بعد، کلمه ترور در میان واژگان سیاسی قرار گرفت. در این زمان شکل انجام دادن اقدامات تروریستی نیز تغییر پیدا کرد بدین صورت که دیگر افراد به تنهایی به ترور روی نمی‌آوردند و طریقه انجام آن به شکل گروهی درآمد. این شکل گروهی که مردم و گروه‌های سیاسی زیادی در آن حضور داشتند، باعث شد که ترور به عنوان یک ایدئولوژی مطرح شود و افراد و گروه‌ها برای رسیدن به مقاصد خاص خودشان به اقدامات تروریستی روی بیاورند. در کشور فرانسه در طی سال‌هایی که به «دوران وحشت» معروف است، تعداد زیادی از مردم را به اتهام ضدانقلاب بودن به قتل می‌رسانند و طرفداران هر گروه سیاسی به منظور رسیدن به مقاصدشان به اقداماتی مانند قتل و غارت و آتش زدن و خونریزی روی می‌آوردند. لذا تاریخ فرانسه و اروپا این دوره را به عنوان «دوره وحشت و ترور» ثبت کرده است. زیرا مردم در وحشتی عظیم و پایان ناپذیر زندگی می‌کردند.^۱

پس از آن که در یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ نیروهای القاعده برج‌های تجارت جهانی آمریکا و ساختمان پنتاگون را با حملات تروریستی مورد حمله قرار دادند، نوع دیگری از تروریسم یعنی «تروریسم بین‌المللی» را به وجود آوردند. پس از این اقدامات تروریستی القاعده، حملات گسترده‌ای علیه دین اسلام و احکام آن مانند جهاد و عملیات استشهادی در غرب به وجود آمد و رسانه‌های غربی، احکام متعالی اسلام را مورد هجمه شدید قرار دادند و مسلمانان را به عنوان چهره‌های تروریستی به مردم جهان معرفی کردند. اما باید گفت که اسلام از همان زمان به وجود آمدنش یعنی از زمان حضور پیامبر گرامی اسلام (ص)، مبارزه با وحشی‌گری و خشونت را در

^۱. پری، ماروین، تاریخ جهان، ترجمه عبدالرحمن صدریه، چاپ اول، جلد دوم، تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۷۷، ص ۶۱۸

احکام و تعالیم خود جای داده بود و در آن زمان که خشونت، زندگی اجتماعی مردم را به صورت جدی تهدید می‌کرد، اسلام ارزش و احترام ویژه‌ای برای جان، مال و آبروی انسان‌ها قائل بود. از طرف دیگر امروزه به خاطر اینکه در مورد تعریف تروریسم، اجماع نظر وجود ندارد؛ عنوان کردن اینکه چه گروهی تروریستی است و چه گروهی آزادی‌بخش، مورد اختلاف قرار می‌گیرد. به دلیل نبود اجماع در تعریف تروریسم، مصادیق تروریسم نیز مورد اختلاف قرار گرفته است. این نبود اجماع باعث شده است که برخی از گروه‌ها و افراد، زمانی به عنوان تروریست و زمانی دیگر به عنوان جنبش آزادی‌خواه معرفی می‌شوند، یا برعکس. یکی از نمونه‌های آن را می‌توان در ارتباط با نیروهای افغانی دید. تا وقتی که آن‌ها علیه ارتش سرخ شوروی می‌جنگیدند، به عنوان مبارزان راه آزادی قلمداد می‌شدند، ولی وقتی علیه منافع امریکا اقدام کردند به عنوان گروه‌های تروریستی تحت تعقیب و مورد هدف قرار گرفتند. مثال دیگر آن است که جوامع اسلامی و غربی در خصوص اقدامات فلسطینیان و صهیونیست‌ها در سرزمین‌های اشغالی نظرات مختلفی و متضادی دارند.

فصل اول

کلیات طرح و واژه شناسی

گفتار اول: کلیات

۱-۱ بیان مسئله

در طول تاریخ انجام دادن اقدامات تروریستی همواره به صورت‌های مختلف در جوامع بشری وجود داشته است. اما مسئله‌ای که وجود دارد این است که این پدیده در سال‌های اخیر به ویژه از یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ به بعد، از طرف رسانه‌ها و سیاست‌مداران غربی، به اسلام نسبت داده شده است و اسلام در رسانه‌های گروهی و مقالات و سخنرانی‌ها با خشونت پیوند زده می‌شود اما در مورد ادیان دیگر این اتفاق روی نمی‌دهد و وقتی پیروان ادیان دیگر اعمال خشونت آمیز انجام می‌دهند، دین و مذهب آنها مورد توجه قرار نمی‌گیرد. مثلاً زمانی که یهودیان در فلسطین مردم را قتل عام می‌کنند، رسانه‌ها درباره دین آنان چیزی نمی‌گویند. اما زمانی که خطایی از جانب مسلمانان صورت گیرد، در این صورت بر مذهب فرد خطی تاکید می‌کنند.

این چنین برخوردهایی باعث بوجود آمدن تفکری خصمانه درباره دین اسلام شده است و چهره آن را زشت و مهیب و خشن نشان داده است. در نتیجه این سوال مهم درباره دین اسلام مطرح - می‌شود که آیا اسلام دین ترور است و احکامش خشونت را به پیروان خود به عنوان روش معرفی می‌کند؟ برای یافتن پاسخ این سوال مهم لازم است که به متون اولیه و اصیل اسلام یعنی قرآن و آنچه که در ارتباط با سنت معصومین (علیهم السلام) وجود دارد مراجعه کرد.

نکته دیگری که باید در نظر داشت، این است که واژه‌ای مانند ترور همانند واژه‌های قتل و جنایت و خشونت، دارای معنایی منفی است و باید گفت که این نوع واژه‌ها در میان تمام مردم، جزء واژه‌هایی هستند که محکوم و مردود هستند و همه مردم درباره آنها دیدگاه منفی دارند. بنابراین طبیعی است اگر دولت‌های غربی بخواهند با استفاده از رسانه‌های گروهی‌شان با روشهایی مانند بزرگ نمایی کردن و مغالطه کردن از این واژه علیه کشورهای اسلامی استفاده کنند، دیدگاهی منفی در میان مردم علیه اسلام شکل می‌گیرد. زیرا مردم عادی به دلیل اینکه با مطالب دقیق علمی سر و کار ندارند و به تجزیه و تحلیل مسائل نمی‌پردازند، در معرض چنین سوء استفاده‌هایی قرار دارند.

۱-۲ سوالات تحقیق

الف. ترور و تروریسم به چه معناست و چگونه می‌توان مصادیق آن را تعیین کرد؟

ب. آیا در تاریخ صدر اسلام و تاریخ ایران و جهان نمونه‌های اقدامات تروریستی و اعمال خشونت‌بار وجود داشته است؟

ج. آیا در منابع فقه و حقوق اسلامی در قبال اقدامات تروریستی احکام خاصی وضع شده است؟
د. آیا می‌توان با استناد به عناوینی چون جهاد و عملیات استشهادی دست به اقدامات تروریستی زد؟

۱-۳ فرضیه‌های تحقیق

الف. درباره معنای تروریسم بین نویسندگان و اندیشمندان که با این پدیده سروکار دارند اجماعی وجود ندارد و همین امر سبب شده است تا اقدامات لازم برای جلوگیری از این پدیده شوم صورت نگیرد. در مورد تعیین مصادیق تروریسم نیز می‌توان به اقداماتی اشاره کرد که از عواملی مانند استفاده بیش از حد و غیر قانونی از اقدامات خشونت آمیز، دادن قربانی فراوان و ایجاد رعب و وحشت زیاد در میام مردم استفاده می‌کنند.

ب. در تاریخ اسلام به ویژه در زمان حیات ائمه اطهار (علیهم السلام) نمونه‌های اقدامات تروریستی فراوان است. به عنوان نمونه می‌توان از ترور نافرجام پیامبر گرامی اسلام (ص) در لیلۃ المبیت و به شهادت رساندن حضرت علی (ع) توسط خوارج نام برد. البته در قرن‌های بعد این نوع اقدامات توسط طرفداران اشخاصی مانند ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب گسترش یافت.

ج. با بررسی اقدامات تروریستی می‌توان گفت در فقه و حقوق عناوینی همچون محاربه، افساد فی الارض، ارباب، بغی و فتک هر یک به نوعی از مصادیق اقدامات تروریستی هستند و می‌توان احکام اقدامات تروریستی را در عناوین مزبور جستجو کرد.

د. یکی از منشاءهای اصلی اقدامات تروریستی در جوامع اسلامی برداشت ناصحیح برخی از گروه‌های افراطی اسلامی از اموری نظیر جهاد و عملیات استشهادی است

۱-۴ اهداف تحقیق

۱-۴-۱ اهداف اصلی

الف. بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت اقدامات تروریستی از دیدگاه اسلام

ب. تبیین احکام فقهی و حقوقی اقدامات تروریستی از دیدگاه اسلام و حقوق ایران

ج. تبیین اقدامات تروریستی و اموری نظیر جهاد و عملیات استشهادی و بررسی رابطه بین آنها

د. بررسی و تعریف اقداماتی مانند محاربه، فتک، بغی و افساد فی الارض و تبیین رابطه این دست از اقدامات با اقدامات تروریستی.

۱-۴-۲ اهداف فرعی

الف. تبیین و تعریف معنای تروریسم از دیدگاه صاحب نظران

ب. بررسی اهداف و عوامل اقدامات تروریستی

ج. بررسی پیشینه تاریخی اقدامات تروریستی در اسلام و تاریخ ایران و جهان

۱-۵ پیشینه تحقیق

هر چند در مورد پدیده تروریسم در کتب فقهی بحثی صورت نگرفته است، اما در سال‌های اخیر برخی از نویسندگان درباره این موضوع تحقیق کرده و به بررسی رابطه دین و ترور پرداخته‌اند. به عنوان مثال در این زمینه کتاب‌هایی مانند: علی اصغر رضوانی (۱۳۸۵) پیامبر اعظم (ص) و تروریسم و خشونت طلبی، الهام امین زاده (۱۳۸۰) تفاوت تروریسم و تلاش برای دستیابی به حق تعیین سرنوشت، حسن تربتی نژاد (۱۳۸۵) اسلام خشونت یا صلابت. و نیز از مقالاتی مانند محمد حسین طارمی (۱۳۸۷) بررسی فقهی اقدامات تروریستی در جوامع اسلامی، غلامحسین هادیان (۱۳۸۱) مفهوم تروریسم و موضع حقوق اسلامی نسبت به آن.

۱-۶ روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی تحلیلی بوده و از طریق فیش برداری از منابع مختلف صورت گرفته است، سپس مطالب گردآوری شده، تحلیل و ارزیابی می‌شود تا هم به سوالات تحقیق پاسخ داده شود و هم فرضیه‌ها رد یا اثبات شوند.

گفتار دوم: واژه شناسی

۱-۲-۱ تعریف تروریسم: درباره تروریسم و مفهوم آن بین دولت‌های مختلف و صاحب نظران اجماعی وجود ندارد، اما با این وجود مباحث و تعاریف متعددی در این باره بیان شده است که

می‌توان در فرهنگ لغتها و یا فرهنگ‌های سیاسی و همچنین در کلام سیاست‌مداران و صاحب‌نظران، این تعاریف را به دست آورد و بر اساس این تعاریف ویژگی‌ها و خصوصیات این نوع اقدامات را بیان کرد.

۲-۱-۱- تروریسم در لغت: «تروریسم» از جمله واژگانی است که باید ریشه آن را در فرهنگ غرب بررسی کرد و از این رو، در در لغت نامه‌های فارسی و عربی قدیم، چنین واژه‌ای وجود ندارد، اما برخی از لغت‌دانان معاصر این لغت را در فرهنگ لغت خود جای داده‌اند. از جمله دهخدا در لغت نامه‌ی خود، در تعریف ترور می‌نویسد: «ترور به معنای قتل سیاسی به وسیله‌ی اسلحه در فارسی متداول شده است و تازیان معاصر اهراق را به جای ترور به کار می‌برند و این کلمه در فرانسه به معنای وحشت و خوف آمده و حکومت ترور هم اصول حکومت انقلابی است که پس از سقوط ژیروندن ها (از ۳۱ مه ۱۹۳۷ تا ۱۹۷۴ م) در فرانسه مستقر گردید و اعدام‌های سیاسی فراوانی را متضمن بود»^۱. در ادامه لغت نامه، در تعریف تروریسم نیز آمده است: «اصل حکومت وحشت و فشار: اصل حکومتی که در فرانسه از ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۴ مستقر بود. در زبان فارسی، این کلمه به اصلی اطلاق می‌شود که در آن از قتل‌های سیاسی و ترور دفاع گردد».

همچنین در فرهنگ عمید آمده است «ترور» یعنی: ترس زیاد، بیم، هراس، خوف، وحشت و در اصطلاح سیاسی، کشتن و از بین بردن مخالفان و عوامل ایجاد رعب؛ عامل ترور یعنی: طرفدار ترور، آدمکش، آن کس که برای رسیدن به هدف کسی را به طور غافلگیرانه بکشد یا ایجاد وحشت و هراس بکند. ترور روش کسانی است که آدم‌کشی و تهدید مردم و ایجاد خوف و وحشت را به هر طریقی که باشد برای رسیدن به هدف‌های سیاسی خود، از قبیل تغییر حکومت یا در دست گرفتن زمام امور، لازم و مباح می‌داند.^۲

۲-۱-۲ تروریسم در اصطلاح: هرچند در ارائه یک تعریف دقیق و جامع از تروریسم در میان صاحب نظران اختلاف‌های زیادی وجود دارد، اما می‌توان از میان تعاریف مختلفی که ارائه کرده‌اند، نقاط اشتراک این تعاریف را پیدا کرده و یک تعریف کلی از تروریسم ارائه داد. بنابراین برخی از تعاریف موجود در این زمینه ذکر می‌شود.

^۱ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، جلد ۱۵، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۲۳، ص ۶۳۶

^۲ عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، چاپ ۳۵، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۶، ص ۳۹۲

۱-۲-۱-۲ ریشه اصطلاح ترور به دوران انقلاب فرانسه، که مشهور به دوران تروریست است، باز می‌گردد، بر طبق این دیدگاه ترور به ایجاد هراس در توده‌ی مردم یا گروهی از مردم به منظور از بین بردن مقاومت‌شان و برقراری نظام یا فرآیند سیاسی بر پایه‌ی این ترس و یا همان حکومت ترس با استفاده از مؤلفه‌های خشونت بار و اقدامات حاد است.^۱

۲-۲-۱-۲ «رابرت گر» در کتاب خود «چرا انسانها شورش می‌کنند» این موضوع را تحت عنوان خشونت سیاسی آورده است، و ضمن تقسیم‌بندی خشونت‌های سیاسی به سه دسته‌ی آشوب، توطئه و جنگ‌های داخلی، تروریسم را از مصادیق «توطئه» می‌داند. به عقیده‌ی وی در عملیات تروریستی دو ویژگی عمده وجود دارد: یکی آن که خشونت سیاسی در اعلى مرتبه ممکن و در سطحی بسیار بالا دیده می‌شود، دوم آن که مشارکت مردمی در این عملیات بسیار محدود و کاملاً مخفیانه و سری است.^۲

۳-۲-۱-۲ یکی از نویسندگان حوزه حقوق داخلی، از تروریسم چنین تعریفی ارائه کرده است: «کارهای جنایی ضدکشور به منظور ایجاد هراس در اشخاص یا اصناف و طبقات معین و یا همه‌ی مردم کشور».^۳

۴-۲-۱-۲ از نظر برخی دیگر، «تروریسم به مفهوم آدم‌کشی و تهدید و ایجاد خوف و وحشت در میان مردم برای نیل به هدف‌های سیاسی و یا برانداختن حکومت و در دست گرفتن زمام امور دولت یا تفویض آن به گروه دیگری است که مورد نظر باشد».^۴

۵-۲-۱-۲ در تعریف دیگری از تروریسم آمده است: «تروریسم اعتقاد به مجاز بودن به کارگیری غیرمشروع ابزارهای خشونت‌آمیز به قصد ایجاد رعب و وحشت در جهت رسیدن به اهداف سیاسی یا دینی است».^۵

۶-۲-۱-۲ در فرهنگ‌نامه علوم سیاسی از تروریسم سه تعریف ارائه شده است: اول نظام حکومت ترور و اعتقاد به لزوم آدم‌کشی و ایجاد وحشت در میان مردم و رهبران سیاسی و

۱. میرزایی، نجف علی: فرهنگ اصطلاحات معاصر، بی‌جا، دارالاعتصام، قم؛ ۱۳۷۶، ذیل کلمه ترور

۲. تد رابرت گر، چرا انسانها شورش می‌کنند، مترجم علی مرشدی زاد، چاپ سوم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۸، ص ۲۸

۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ هیجدهم، تهران، کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۸۶، ص ۱۵۰

۴. علی بابایی، غلام‌رضا، فرهنگ روابط بین الملل، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵، ص ۵۵

۵. هادویان، غلامحسین، مفهوم تروریسم و موضع حقوق اسلامی نسبت به آن، فصلنامه مصباح، ۱۳۸۱، ص ۳۸

حکومتی و یا نظام فکری که هر نوع عملی را برای رسیدن به هدف سیاسی مجاز می‌شمارد. دوم کاربرد سیستماتیک ترور، به ویژه به عنوان وسیله اجبار، یا روا شمردن اقدامات دارای ماهیت وحشت آفرین در اذهان عامه و گروه‌های انسانی مثل تروریسم انقلابی برای ساقط کردن حکومت. سوم تروریسم به معنای مبارزه تروریستی روشن‌فکران انقلابی جدا از توده‌ها، عبارت است از: یک جریان خرده‌بورژوازی که در مرحله‌ای از جنبش انقلابی در اروپا ظاهر شد.^۱

۲-۱-۲-۷ «سازمان کنفرانس اسلامی» در تیر ماه ۱۳۷۸ تعریفی را از تروریسم ارائه داده است که بر اساس آن، «تروریسم شامل هرگونه عمل خشونت‌آمیز یا تهدیدکننده است که به منظور اجرای یک طرح جنایت‌کارانه فردی یا گروهی و با هدف ایجاد رعب بین مردم یا تهدید آنان به وارد آوردن صدمه به آنان و به خطر انداختن زندگی، حیثیت، آزادی، امنیت یا حقوق آنان تا تهدید به صدمه زدن به محیط زیست یا هرگونه تسهیلات یا اموال عمومی یا خصوصی به منظور به مخاطره انداختن یا اشغال یا تصرف آنان و به خطر انداختن یکی از منابع ملی یا تاسیسات بین‌المللی یا تهدیدکردن ثبات، تمامیت ارضی، وحدت سیاسی یا حاکمیت کشورهای مستقل انجام گیرد»^۲.

همان طوری که گفته شد تروریسم اصطلاحی است که درباره تعریف آن در بین اندیشمندان توافقی وجود ندارد، اما می‌توان گفت که در همه این تعاریف ویژگی‌هایی منفی از قبیل ایجاد هراس در مردم، خشونت بیش از اندازه، تهدید و آدم‌کشی و اقدامات غافلگیرانه وجود دارد. با توجه به تعاریف مختلفی که از تروریسم وجود دارد، برخی نویسندگان بر اساس آنان، عناصر اصلی مفهوم تروریسم را در امور ذیل خلاصه کرده‌اند؛ اول: کاربرد یا تهدید به بکارگیری ابزارهای خشونت‌آمیز از راه‌های غیرقانونی؛ در این صورت روشن است که مبارزات ملل تحت ستم به منظور آزادسازی سرزمین‌های اشغال شده‌ی خود، تروریسم محسوب نمی‌شود؛ زیرا بر اساس حقوق بین‌الملل، این مبارزات قانونی و مشروع است. دوم: قصد ارباب‌همه‌ی مردم یا یک گروه خاص و سوم: رسیدن به اهداف سیاسی یا ایدئولوژیک^۳. برخی نیز دو عنصر را از مفاهیم

۱. آقا بخشی، علی و افشاری راد، مینو، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات چاپار، ۱۳۸۶، ص ۶۷۷

۲. هاشمی، کامران، «حقوق اسلامی در تقابل با تروریسم بین‌المللی»، فصلنامه راهبرد، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک، ش ۲۱، ص

۱۳۸ .

۳. هادویان، غلامحسین، مفهوم تروریسم و موضع حقوق اسلامی نسبت به آن، ص ۲۸